

Rivâyetler Işığında Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Bey'atı

“Bay'ah of 'Ali b. Abî Tâlib to
Abû Bakr in the Light of
Narrations”

*Ebubekir SİFİL**

Abstract: After the death of the Hadrat Prophet (pbuh), the first disagreement among the Companions arose over who would come to the caliphate. In the 'Saqife' meeting, there were serious discussions between those who were present on behalf of Muhâjirûn and the Ansâr, but in the end, a compromise was achieved. 'Ali b. Abî could not attend this meeting because he was busy with the equipment and invocation of the Hadrat Prophet. Did he make the general allegiance received in the Masjid the next day? It is possible to collect the narrations on this subject in two groups: While one group of narrations tells that 'Ali did not give allegiance to Abû Bakr before Fâtima passed away, another group of narrations tells that 'Ali participated in this general allegiance, albeit a little late. In this article, the aforementioned rumors will be tried to be reconciled by mentioning their health and weakness.

Citation: Ebubekir SİFİL, “Rivâyetler Işığında Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Bey'atı” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XX/2, 2022, 219-243.

Keywords: 'Ali b Abû Tâlib, Abû Bakr, Bay'ah, Allegiance, Saqifa.

Giriş

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatının ardından Sahabe arasında ilk ciddi ihtilâl ve tartışma kimin halife olacağı konusunda yaşandı. 'Sakife toplantısı' diye bilinen toplantıda Muhâcirûn adına bulunan Hz. Ebû Bekr (13/634), Hz. Ömer (23/644) Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (18/639) ve diğer birkaç sahabi ile Ensar arasında geçen ve zaman zaman heyecanı yükselen müzakerelerden sonra Hz. Ebû Bekr'e bey'at edildi.¹

* Doç. Dr. Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis ABD Başkanı, YALOVA, esifil@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-2625-2316

Geliş: 06.08. 2022

Yayın: 31.12.2022

¹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdilmelik b. Hişâm el-Mısri, *es-Siretu'n-Nebeviyye* (Mustafâ es-Sakâ vd. tahkikiyle, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî mtb., Kahire-1375/1955, I-II), II, 660 vd., 756 vd.; İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr* (Ali Muhammed Ömer tahkikiyle, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire-1421/2001, I-XI), II, 425, III, 167; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *es-Siretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ* (Hâfiz es-Seyyid Aziz Bek vd. tahkikiyle, Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut-1407/1987), s. 419-424; et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk* (Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm tahkikiyle, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-?, I-XI), III, 223.

Sakîfe toplantısının ardından, ertesi gün de Mescid-i Nebî'de geniş katılımlı bey'at alındı. Müslümanların umumunun² iştirak ettiği bu ikinci bey'at toplantısına Hz. Ali (40/661) iştirak etmiş miydi, yoksa bey'atı Hz. Fâtıma'nın (11/632) vefatı sonrasına kadar geciktirmiş miydi?

Başta el-Buhârî (256/870) olmak üzere bir kısım hadis kaynakları yanında kimi siyer/tarih kaynaklarında da Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma (r.anha) vefat edene kadar bey'at etmediğini anlatan nakiller bulunmaktadır.³ Bu rivâyetler esas alındığında Hz. Ali'nin bey'at etmeme gerekçesi, Hz. Ebû Bekr ile Hz. Fâtıma arasında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bıraktıklarının miras olarak yakınlarına intikal edip etmeyeceği noktasında yaşanan anlaşmazlık ve tatsızlık olarak ortaya çıkmaktadır.⁴ Buna göre Hz. Ali ya Hz. Fâtıma'nın hatırını incitmemek için ya da

² Ensar'ın halife adayı olan Sa'd b. Ubâde'nin (14/635) bey'at etmediğini anlatan rivâyetlerin yanısıra, Sakîfe toplantısında Hz. Ebû Bekr'e bey'at ettiğini anlatan rivâyetler de mevcuttur.

Müstakil bir 'mesele' olarak incelenmesi gereken bu konu hakkında bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Bulak-1313/1895, I-VI), I, 5; et-Taberî, *a.g.e.*, III, 222; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 566 vd.; İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (Ömer b. Ğarâme el-Amravî tahkikiyle, Dâru'l-Fıkr, Beyrut-1415/1995, I-LXXX), XX, 265; İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem* (Muhammed Abdülkâdir Atâ – Mustafâ Abdülkâdir Aktâ tahkikiyle, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1412/1992, I-XIX), IV, 67; es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Ahmed el-Arnaût – Türkî Mustafâ tahkikiyle, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1420/2000, I-XXIX), XVII, 166; et-Taberî, Muhibbuddîn Ahmed b. Abdillah, *er-Riyâdu'n-Nadira fi Menâkibi'l-Aşere* (Abdülmeçid Tu'me Halebî tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1418/1997, I-III), I, 199-200; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer ed-Dimaşki, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Riyâd Abdülhamîd Murâd vd. tahkikiyle, Dâru İbn Kesîr, Dimâşk-Beyrut-1431/2010, I-XX), V, 347 vd...

³ bkz. el-Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il el-Cu'fî, *Sahihu'l-Buhârî*, (Mustafâ Dîb el-Buĝâ tahkikiyle, Dâru İbn Kesîr – el-Yemâme, Beyrut-1407/1987, I-VI), "Megâzi", 36 (IV, 1546); İbn Hibbân, *et-Tekâsim ve'l-Envâ'* (Muhammed Ali Sönmez – Hâlis Albayrak tahkikiyle, Vezâretu'l-Evkâf, Katar-1433/2012, I-VIII), VII, 81-83; et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *Müsnedu'ş-Şâmiyyîn* (Hamdî Abdülmeçid es-Selefi tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1409/1989, I-IV), IV, 198-199; ez-Zehabî, Şemsuddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* (Ömer Abdüsselâm Tedmürî tahkikiyle, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1413/1992, I-LIII), III, 13-14; Muhibbuddîn et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, I, 209; el-Âmirî, Ebû Zekeriyâ İmâduddîn Yahyâ b. Ebî Bekr, *Behcetü'l-Mehâfil ve Buĝyetü'-Emâsil* (Cemâluddîn Muhammed el-Eşhar şerhiyle birlikte, Dâru Sâdir, Beyrut-?, I-II), II, 63-64; el-Halebî, Ebu'l-Ferec Ali b. İbrâhîm, *İnsânu'l-Uyûn fi Sîreti'l-Emîn ve'l-Me'mûn* (Ahmed b. Zeynî Dahlân'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye'si* ile birlikte, Muhammed Ali Sabih mtb., Kahire-1353/1935, I-III), III, 398.

⁴ eş-Şa'bî'nin (104/722) mürsel olarak rivâyet ettiğine göre Hz. Fâtıma vefat hastalığındayken Hz. Ebû Bekr onun yanına giderek helalleşmiştir. Rivâyeti nakleden el-Beyhakî (458/1066), "sahih bir isnadla gelmiş hasen bir rivâyet" olduğunu söyler. bkz. el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, (İbnu't-Türkmânî'nin *el-Cevheru'n-Nakîsi* ile birlikte, Matba'atu Meclisi'd-Dâireti'n-Nu'mâniyye, Haydarabad-1352/1933, I-X), VI, 301. el-Aynî (855/1451) bu rivâyeti 'ceyyid-kavî' olarak nitelendirmiş, İbn Hacer de isnadının sahih olduğunu vurgulamıştır. bkz. el-Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî* (Dâru'l-Fıkr, İdâretu't-Tıbbâ'ati'l-Müniriyye baskısının tıpkıbasımı, Kahire-1348/1929, I-XXV), XV, 20; İbn Hacer, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-*

kendisi de miras konusunda Hz. Fâtıma gibi düşündüğü için o hayatta olduğu sürece bey'at etmemiştir.

İkinci grubu oluşturan rivâyetlerde Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve fatının hemen ardından Kur'an'ı cem etmeden evinden dışarıya çıkmamaya yemin etmiş olması dışında herhangi bir gerekçe zikredilmemektedir. Bu rivâyetlerde Hz. Ali'nin bey'atı meselesi Hz. Fâtıma ile hiçbir şekilde irtibatlandırılmaktadır.

Bu iki grup rivâyet dışında üçüncü bir grup rivâyet daha mevcuttur ki, onlarda Hz. Ali'nin umumî bey'atın ilk anlarında bulunmadığı, ancak bilahare bey'at ettiği tasrih edilmektedir. Bu rivâyetlerde dikkat çeken, Hz. Ali'nin ilk anda bey'at etmeyişinin sebebi hakkında herhangi bir anlatımın yer almayacağıdır.

Şia'nın, bu konuyu, günümüzde –devrim/mezhep ihracı politikası çerçevesinde– tarihte olduğundan daha yoğun biçimde gündemde tuttuğu vakası kimsekinin gizlisi değildir. Şii kaynaklarda 'Sakîfe toplantis'ndan Hz. Fâtıma'nın vefatına ve Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e bey'atına kadar yaşananları alabildiğine dramatize eden uydurma rivâyetler bulunduğu malumdur.⁵ Şia bu rivâyetler marifetiyle Hz. Ali'yi (r.a.) bey'ata zorlamak için Hz. Ömer'in, hamile olan Hz. Fâtıma'nın evini basıp kapısını kırdığını/yaktığını, kendisini, düşük yapmasına sebebiyet verecek derecede acımasızca tartaklayıp kaburgasını kırdığını, neticede zelil bir şekilde⁶ mescide götürülen Hz. Ali (r.a.) ve beraberindekilerden zorla bey'at alındığını iddia emektedir.

Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat edene kadar Hz. Ebû Bekr'e bey'at etmediği iddiasını güçlendirmek amacıyla Şia, kendi kaynaklarında bulunan ve ciddi bir yekün tutan kurgu mahsulü rivâyetlerin yanına, yukarıda işaret ettiğimiz bir kısım Sünnî kaynaklarda bulunan rivâyetleri de katmakta, Sahabe aleyhindeki propagandanın etkisini bu suretle güçlendirmiş olmaktadır.⁷

Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî (Şu'ayb el-Arnaût vd. tahkikiyle, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dimişk/Beyrut-1434/2013, I-XXIV), IX, 363.

⁵ Sözüünü ettiğimiz sürece dair Şii kaynaklarda bulunan rivâyetlerin topluca zikri için bkz. el-Meclisî, Muhammed Bâkir, *Bihârul-Envâr el-Câmî'a li Düreri Ahbârî'l-Eimmeti'l-Ahyâr* (Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut-1403/1983, I-CX), XXVIII, 175 vd.

⁶ Boynuna ip bağlanıp çekştirilerek!

⁷ Söz konusu rivâyetlerin zikredildiği Şii tandanslı monografilere örnek olarak bkz. el-Kummî, Abbâs b. Muhammed Ridâ, *Beytu'l-Ahzân fi Zikri Ahvâli Seyyideti Nisâi'l-Âlemîn Fâtmeti'z-Zehrâ*, Dâru Zeyneb el-Kübrâ, ?-1416/1995; Gulâmî, Hüseyin Gayb, *İhrâku Beyti Fâtıma*, Lecnetu Ashâbi'l-Kisâ, ?-1423/2002; ed-Dûhî, Yahyâ Abdülhasen, *Zulâmetu'z-Zehrâ fi Rivâyâti Ehli's-Sünne*, Müessesetu'l-Keşer li'l-Ma'ârifî'l-İslâmiyye, Kum-1428/2007; Ya'kûb, Ahmed Mustafâ, *Maktelu'z-Zehrâ fi Masâdiri Ehli's-Sünne*, Merkezu'l-İmâm Mehdî, Kuveyt-2009; el-Katîfî, Abdülmuhsin Abdüzzehrâ, *el-Muhsin b. Fâtmeti'z-Zehrâ*, Envârul-Hüdâ, ?-1423/2002; es-Sübhânî, Ca'fer, *el-Hüccetu'l-Ğarrâ alâ Şehâdet'z-Zehrâ*, Neşru Müesseseti'l-İmâmî's-Sâdik, Kum-1422/2001; el-Âmilî, Ca'fer Murtadâ, *Me'sâtu'z-Zehrâ aleyhe's-Selâm Şübhât ve Rudûd*, Dâru's-Sîre, Beyrut-1417/1997, I-II; el-Müsevî, Muhammed Mehdî es-Seyyid Hasen, *el-Muhassin es-Sibt Mevlûd em Sikt*, Merkezu'l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, Necef-?; Mehdî,

En az bunun kadar önemli bir diğer nokta, Hadis ilmini doğrudan ilgilendiren teknik bir problemin çözüm beklediği gerçeğinin farkına varılmasıdır. Zira problemin kaynağı, sıhhat şartlarını taşıdığına şüphe bulunmayan müteâriz rivâyetlerdir.

Hiç şüphesiz bütün bunlar, ilgili rivâyetleri ilmi şartlar esasında tartışmanın zaruretini ortaya koymaktadır. Bir yönüyle İslam Tarihi'ni, bir başka yönüyle Mezhepler Tarihi'ni ilgilendiren bu mesele, son tahlilde rivâyetlere dayandığı için, evleviyetle ve kaçınılmaz olarak Hadis ilminin konusudur ve bu işkâl Hadis ilminin imkân ve teknikleriyle çözüme kavuşturulmadıkça, diğer disiplinlerin hakikati söylemesini beklemek beyhude bir çaba olmaktan ileriye geçemeyecektir.

1 Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma Vefat Etmeden Hz. Ebû Bekr'e Bey'at Etmediğini Anlatan Rivâyetler

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızı Fâtıma (selam üzerine olsun) Ebû Bekr'e haber göndererek, Allah'ın Medine ve Fedek'ten Resulullah'a (s.a.v.) fey kıldığı mallardan, bir de Hayber'deki beşte bir hissesinden kalanlardan mirasını istedi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.), "Biz (Peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan yer" buyurdu. Allah'a yemin ederim ki, bu sadaka malları konusunda, Resulullah (s.a.v.) zamanındaki durumlarından farklı bir uygulama yapmam; Resulullah bu mallar konusunda nasıl hareket ettiyse, mutlak surette ben de aynı şekilde hareket ederim. Böylece Ebû Bekr, o mallardan Fâtıma'ya bir şey vermeye razı olmadı. Bu sebeple Fâtıma Ebû Bekr'e gücendi, dargın vaziyette ondan ayrıldı ve vefat edene kadar da bir daha kendisiyle konuşmadı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra altı ay yaşadı. Vefat ettiğinde kocası Ali onu geceleyin defnetti. Ebû Bekr'e haber vermedi; namazını (bu şekilde geceleyin) kıl(dır)dı. Fâtıma hayattayken Ali'nin insanlar nezdinde itibarı vardı. Fâtıma vefat edince Ali insanlar nezdindeki itibarını kaybetti. Böyle olunca Ebû Bekr'le barışıp ona bey'at etmek istedi. (Fâtıma'nın hayatta olduğu) o aylar boyunca bey'at etmemişti. Ebû Bekr'e haber gönderip yanına gelmesini, ancak Ömer'in gelmesini istemediği için de başka kimseyi getirmemesini söyledi. Ömer (Ebû Bekr'e), "Hayır, vallahi onların yanına tek başına gitmeyeceksin" dedi. Ebû Bekr, "Bana ne yapacaklarını düşünüyorsun? Vallahi onlara (yalnız) gideceğim" karşılığını verdi. (Bu suretle) Ebû Bekr onların yanına gitti. (Konuşmaya önce başlayan) Ali şehadet kelimesini söyledi ve şöyle dedi: Şüphesiz biz senin faziletini ve Allah'ın sana bahsettiklerini biliyoruz. Allah'ın sana nasip ettiği bir hayır konusunda da seni kıskanmış değiliz. Ancak sen bu (hilâfet) konu(sun)da bizi (istişarenin dışında tuttun) görmezden geldin. (Oysa) biz Resulullah'a (s.a.v.) ile akrabalığımızdan dolayı bu işte payımız olduğu görüşündeydik. Derken Ebû Bekr'in gözleri yaşardı. (Ali sözlerini bitirip de) Ebû Bekr konuşunca şöyle dedi: "Canımı elinde tutana yemin olsun

ki, Resulullah'ın (s.a.v.) yakınlarını gözetmek benim için kendi yakınlarımı gözetmekten daha önceliklidir. Sizinle benim aramda bu mallar konusunda çıkan anlaşmazlığa gelince, bu konuda hayrı gözetmekte kusur etmedim. Resulullah'ın o mallar konusunda yaptığını gördüğüm ne uygulama varsa, ben de aynı uygulamayı eksiksiz yaptım." (Neticede) Ali, Ebû Bekr'e, "Bey'at zamanı yarın öğleden sonradır" dedi. (Ertesi gün) Ebû Bekr öğle namazını kıl(dır)ınca minbere çıktı. Şehadet kelimesini söyledi, Ali'nin meselesini bahse konu etti, bey'attan geri kalışından bahsetti ve dile getirdiği mazereti anlattı. Sonra da istiğfar et(ti ve sözlerini bitir)di. Ardından Ali konuştu: Şehadet kelimesini söyledi, Ebû Bekr'in hakkının büyüklüğünü dile getirdi. Sonra, yaptığı şeyi, Ebû Bekr'i kışkırdığı ya da Allah'ın ona bahşettiği fazileti inkâr ettiği için yapmadığını söyledi, "Biz bu işte bir payımız olduğu görüşündeydik; fakat bizi görmezden geldi. Biz buna içerledik" dedi. Ali'nin bu tavrı müslümanları sevindirdi, "İsabet ettin" dediler; maruf veçhile hareket edince kendisine yaklaştılar."

el-Buhârî (256/870) tarafından "Bize Yahyâ b. Bükeyr şöyle tahdîs etti: Bize el-Leys, Ukayl'den naklen şöyle tahdîs etti: Ukayl, İbn Şihâb'dan, O, Urve'den, o da Hz. Âişe'den..." şeklindeki senedle⁸, ayrıca İbn Hibbân (354/965)⁹ ve et-Taberânî (360/971)¹⁰ tarafından da hemen hemen aynı lafızlarla ve ez-Zühri'ye (124/742) ulaşan tarihlerle aktarılmıştır.

Biz "Bir İdracla Tarih Tahrif Olur mu?" başlıklı makalemizde Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat etmeden¹¹ Hz. Ebû Bekr'e bey'at etmediğini anlatan bu rivâyetin, zahiren sıhhat şartlarını haiz olsa da, ez-Zühri kaynaklı idrâc ve irsâl gibi kursurlarla malul olduğunu ortaya koymuştuk.¹²

⁸ el-Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il el-Cu'fi, *Sahîhu'l-Buhârî* (Mustafâ Dîb el-Buğâ tahkikiyle, Dâru'l-Fikr – el-Yemâme, Beyrut-1414/1993, I-VII), "Megâzi", 36.

⁹ İki ayrı yerde. bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *et-Tekâsim ve'l-Envâ'* (Muhammed Ali Sönmez – Hâlis Albayrak tahkikiyle, Vezâretu'l-Evkâf, Katar-1433/2012, I-VIII), VII, 81-83; VII, 781-82.

¹⁰ et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *Müsnedu's-Şâmiyyîn* (Hamdî Abdülmecîd es-Selefi tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1409/1989, I-IV), IV, 198-199.

¹¹ Söz konusu rivâyetlerden bir kısmı Hz. Ali'nin bey'atının Hz. Fâtıma'nın (r.anha) vefatından sonra/Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından 6 ay sonra olduğunu tasrih ederken, bir kısmında farklı rakamlar zikredildiği görülmektedir. Diğer bazı rivâyetlerde ise sadece "Hz. Ali'nin bey'attan geri kaldığı" anlatımı yer almakta, zaman tahdidi bulunmamaktadır. Hz. Ali'nin (r.a.) Hz. Ebû Bekr'e (r.a.) umumî bey'attan ne kadar zaman sonra bey'at ettiği noktasında karşımıza çıkan farklı rakamlar, Hz. Fâtıma'nın (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra ne kadar yaşadığı konusunda rivâyetlerde görülen ihtilâfa dayanmaktadır. İbn Hacer, Hz. Fâtıma'nın (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra ne kadar yaşadığı konusunda zikredilen 'iki ay', 'yetmiş gün', 'altı ay' ve 'sekiz ay' rivâyetleri arasında itimada şayan olanın 'altı ay' rivâyeti olduğunu söyler. bkz. İbn Hacer, *a.g.e.*, XII, 438.

¹² bkz. Sifil, Ebubekir, "Bir İdracla Tarih Tahrif Olur mu?", *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi*, cilt 8, sayı 2 (2022), s. 1 vd.

Ancak yine de bu makalede bu rivâyeti de dikkate alacak ve diğer rivâyetlerle birlikte değerlendirmeye tabi tutacağız.

2. Hz. Ali'nin Kur'an'ın Cem'iyle İştigal Ettiği İçin Hz. Ebû Bekr'e Gecikmeli Olarak Bey'at Ettiğini Anlatan Rivâyetler

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken Kur'an ayetlerinin nüzulü devam etmekte olduğu için, ayetleri bir 'mushaf'ta bir araya toplamak mümkün olmamıştı. Bu önemli ameliye ancak Hz. Ebû Bekr döneminde 11/632 yılının sonlarından 12/633 yılının başına kadar devam eden, Müseylimetü'l-kezzâb'ın ortadan kaldırılmasıyla sona eren Yemâme savaşında çok sayıda¹³ Kur'an hafızının şehit düşmesi üzerine hayata geçirilmiş oldu.¹⁴

Bazı rivâyetlerde Hz. Ali'nin, Kur'an'ı cem etmek amacıyla evine kapandığı ve Hz. Ebû Bekr'e yapılan umumî bey'ata iştirak etmediği nakledilmektedir. (Kur'an'ı ilk defa iki kapak arasında toplayan ismin Hz. Ebû Bekr olduğu, Hz. Ali'den sahih senedlerle gelen rivâyetlerle de sabittir.¹⁵) Biz önce bu rivâyetlerin sened ve metinlerini aktaracak, ardından sıhhat-zaaf değerlendirmesi yapacağız.

2.A. Abdürrezzâk es-San'ânî (211/826-7) Rivâyeti:

"عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ أَبِي بَرْزَةَ قَالَ قَالَ" Ebû Bekr'e bey'at edildiği zaman Ali bey'attan geri kaldı ve evine kapandı. Bunun üzerine Ömer onunla görüştü ve "Ebû Bekr'e bey'attan geri mi kaldın?" diye sordu. Ali, "Resulullah vefat ettiği zaman, Kur'an'ı cem edene kadar farz namazlar dışında ridâmı üstüme al(ıp dışarıya çık)mamaya yemin ettim. Zira Kur'an'ın unutulacağından¹⁶ endişe ediyorum" dedi ve sonra çıkıp bey'at etti."¹⁷

¹³ Yemâme savaşında şehid olan Kur'an hafızlarının adedi konusunda el-Vâkıdî (207/823) '700' rakamını verirken İbn Kesîr (774/1373) '500'e yakın' ifadesini kullanır bkz. el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Eslemî, *Kitâbu'r-Ridde*, Yahyâ el-Cebûrî tahkikiyle, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut-1410/1990, s. 140; İbn Kesîr, *Fedâilu'l-Kur'ân*, Ebû İshâk el-Haveynî tahkikiyle, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire-1416/1995, s. 58.

¹⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. el-Buhârî, "Tefsîr", 9 (9/et-Tevbe); "Fedâilu'l-Kur'ân", 3; Mûsâ b. Ukbe, *el-Megâzî*, (Muhammed Bâkışş Ebû Mâlik tahkikiyle, Rabat-1994), s. 337 vd.; İbn Ebî Dâvud, Ebû Bekr Abdullah b. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif* (Ebû Üsâme Süleym b. İyd el-Hilâlî tahkikiyle, Müessesetu Ğirâs, ?-1427/2006), s. 139 vd.; et-Taberî, *a.g.e.*; III, 281 vd.; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, III, 38 vd.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 32 vd.

¹⁵ bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Fedâilu's-Sahâbe* (Vasiyyullâh Muhammed Abbâs tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1403/1983, I-II), I, 433; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef* (Muhammed Avvâmî tahkikiyle, Şeriketu Dâri'l-Kible – Müessesetu Ulûmî'l-Kur'ân, Beyrut-1427/2006, I-XXVI), XV, 542; İbn Ebî Dâvud, *a.g.e.*, a.y.

¹⁶ Metinde 'يَنْفَلُ' kelimesi geçmektedir ki, lugavî tercümesi 'elden çıkmasından' şeklinde yapılabilir.

¹⁷ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef* (Habiburrahmân el-A'zamî tahkikiyle, el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut-1390/1970, I-XII), V, 450.

2.A.1. Sened Tetkiki:

1. Hz. Ali'nin Kur'an'ı cem edene kadar farz namazlar dışında dışarıya çıkmamaya yemin ettiğini anlatan bu rivâyetin senedinde Abdürrezzâk es-San'ânî'nin şeyhi durumundaki ravi Ma'mer: Meşhur İbn Râşid el-Basrî es-San'ânî'dir (153/770). Sikadır.¹⁸

2. Ma'mer b. Râşid'in şeyhi Eyyûb: İbn Keysân es-Sahtiyânî'dir (131/748). Sikadır.¹⁹ İbn Hacer (852/1449) bu zatı müdellisler tabakasının ilk sırasında zikretmiş ve şöyle demiştir: "İmamlardandır; kendisiyle ihticac edileceği konusunda ittifak vardır."²⁰

3. Onun şeyhi ve rivâyetin mahreci ya İbn Abbâs'ın (68/687) mevlâsı/azatlısı İkrime el-Medenî, ya da meşhur kârî İkrime b. Hâlid el-Kuraşî'dir. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin her ikisinden de rivâyeti vardır.²¹ Bu zatların her ikisi²² de sika olup, İbn Hacer'in *Takribu't-Tehzib*'deki tasnifine göre 'üçüncü tabaka'dandır. Adı geçen eserinde İbn Hacer, 'üçüncü tabaka'nın, Tabiun'un orta tabakası olduğunu belirtir.²⁴ Bu tabakadaki ravilerin Sahabe'nin gençlerinden semâ'ı vardır.

İbn Abbâs'ın (r.a.) mevlâsı olan İkrime, 105/723, 106/724 veya 107/725 yılında 80 yaşında vefat etmiştir.²⁵ Bu tarihlerden ilkinin doğru kabul ettiğimizde 25/645 yılında doğmuş olması gerekir. İkinci tarih esas alındığında doğum yılı 26/646, üçüncüsü esas alındığında ise 27/647 olacaktır.

İkrime b. Hâlid'e gelince, el-Buhârî onun Atâ b. Ebî Rabâh'tan sonra vefat ettiğini söylemiş, Atâ'nın vefat tarihini 105/723 olarak vermiş, 104/722 olduğunu da söylediğini belirtmiştir.²⁶ Dolayısıyla bu zatın, İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime ile akran olduğu anlaşılmaktadır. Bizim kanaatimiz, 'İkrime' adının mutlak zikredilmiş olması sebebiyle rivâyetimizin senedindeki zatın İbn Abbâs'ın (r.a.) mevlâsı İkrime olduğudur.

Hz. Ali'nin mushafı cem etmeden farz namazlar dışında dışarıya çıkmamaya

¹⁸ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali, *Tehzibu't-Tehzib* (Tahkik: Komisyon, Cem'iyyetu Dâri'l-Birr, Dubey-1442/2020, I-XV), XIII, 165 vd.

¹⁹ el-Mizzî, Cemâluddin Yûsuf b. Abdîrrahmân, *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâ'ir-Ricâl* (Beşşâr Avvâd Ma'rûf tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1415/1994, I-XXXV), III, 457 vd.

²⁰ İbn Hacer, *Ta'rifu Ehli't-Takdis bi Merâtibi'l-Mevsûfime bi't-Tedlis* (Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî tahkikiyle, Riyad-1414/1993), 77-78.

²¹ bkz. İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 260; 275.

²² İbn Hacer, İbn Abbâs'ın (r.a.) mevlâsı İkrime hakkında *Tehzibu't-Tehzib*'de hem tevsik hem taz'if ifadeleri zikretmişken (bkz. IX, 281 vd.), *Takribu't-Tehzib*'de (Muhammed Avvâme tahkikiyle, Dâru'r-Reşîd-Dâru'l-Kalem, Halep-1411/1991, s. 397), hakkında zikredilen tezkib ve cerhlerin sabit olmadığını söyler.

²³ bkz. İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, IX, 260 vd.; a.mlf. *Takribu't-Tehzib*, 396.

²⁴ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s. 75.

²⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 291.

²⁶ el-Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr* (Dâiretu'l-Ma'ârifil-Osmâniyye baskısının tıpkıbasımı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut-1407/1986, I-IX), VII, 49.

yemin ettiğini anlatan bu rivâyet her halükârda münkatıdır. Zira her iki İkrime'nin de 11/632 yılında cereyan etmiş bir olayı bizzat müşahede etmiş olması mümkün değildir.

2.A.2. Metin Tetkiki:

Hz. Ali'nin, Kur'an'ı cem etmeden evinden –farz namazlar dışında– çıkmaya yemin ettiğini anlatan bu rivâyetin sonunda yer alan, "**sonra çıkıp bey'at etti**" ifadesi önemlidir. Ancak buradaki 'sonra'nın ne anlattığı açık değildir.

Bu noktadaki kritik sorular şunlardır:

Hz. Ali 'Kur'an'ı cem etme' işini bitirdikten sonra mı bey'at etmiştir, yoksa cem işine ara verip bey'at etmiş, sonra tekrar cem işine mi dönmüştür?

Eğer cem işini bitirdikten sonra bey'at etmişse, bu çalışması ne kadar zaman almıştır?

Esasen burada geçen 'Kur'an'ı cem etme' ifadesinden kasıt tam olarak nedir? Kur'an'ı 'ezberine alma'yı mı, yoksa 'mushaf halinde toplama'yı mı anlatmaktadır?

Bu soruların tatmin edici cevabı bulunmadan Abdürrezzâk es-San'ânî'nin aktardığı bu metinden Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e ne zaman bey'at ettiği sorusuna cevap bulmak mümkün görünmemektedir. Hemen aşağıda '2.B' numarayla gelecek olan rivâyet üzerinde dururken bu noktaya tekrar döneceğiz.

Hüküm

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının ardından Hz. Ali'nin mushafı cem etmeye karar verdiğini, bu işi bitirmeden evinden dışarıya çıkmamaya yemin ettiğini, ancak Hz. Ömer'in kendisiyle Hz. Ebû Bekr'e bey'at meselesini konuşması üzerine evinden çıkıp bey'at ettiğini anlatan bu rivâyetin mahreci İkrime'dir. Bu zat ister İkrime b. Hâlid el-Kuraşî olsun, isterse İkrime el-Medenî, her hâlükârda rivâyet münkatı'dır. Zira her iki İkrime'nin de yaş itibarıyla 11/632 yılında meydana gelmiş bir olayı bizzat müşahede etmiş olması mümkün değildir. Bu sebeple rivâyet zayıftır.

2.B. İbn Ebî Dâvud (316/928) Rivâyeti:

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْأَحْمَسِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ عَنْ أَشْعَثَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ "Nebi (s.a.v.) vefat ettiğinde Ali, Kur'an'ı bir mushafta cem edene kadar Cuma (namazı) hariç ridâsını üzerine al(ıp dışarıya çık)mamaya yemin etti ve dediğini yaptı. (Umumî bey'attan) birkaç gün sonra Ebû Bekr kendisine, "Emirliğimden hoşlanmadın mı ey Ebu'l-Hasen?" diye haber gönderdi. Ali, "Hayır vallahi (hoşlanmamış değilim). Ancak Kur'an'ı bir mushafta cem etmeden Cuma (namazı) dışında ridâmı üzerime al(ıp dışarıya çık)mamaya yemin ettim" diye karşılık verdi, (ardından) Ebû Bekr'e bey'at etti ve (tekrar yapmakta olduğu işe) döndü."²⁷

²⁷ İbn Ebî Dâvud, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 160-161.

2.B.1. Sened Tetkiki:

1. Muhammed b. İsmâ'il el-Ahmesî (260/873): en-Nesâi'nin (303/915) şeyhlerindedir, sikadır.²⁸

2. Onun şeyhi İbn Fudayl: Muhammed b. Fudayl b. Ğazvân'dır (195/810). Şiidir. Ancak teşeyyü ü rivâyetinin reddini gerektirecek derecede olmamalıdır ki Ahmed b. Hanbel (241/855) tarafından 'hasenü'l-hadis' ve Yahyâ b. Ma'in (233/848) tarafından 'sika' olarak tavsif edilmiştir.²⁹

3. Onun şeyhi Eş'as: İbn Sevvâr el-Kindî'dir (136/753). Muhtelefun fih'tir.³⁰

4. Onun şeyhi Muhammed b. Sîrîn: Sikadır.³¹ 110/728 yılında 77 yaşında vefat etmiştir ki³² bu, 33/653 yılında dünyaya gelmiş olması demektir. Dolayısıyla bir önceki gibi bu sened de münkatıdır.

2.B.2. Metin Tetkiki:

Senedi sahih olsaydı, metnindeki tasrihat dolayısıyla bu rivâyeti konunun merkezine yerleştirebilirdik. Zira hem Hz. Ali'nin birçok rivâyette³³ 'Kur'an'ı cem' olarak ifade edilen faaliyetinin bir 'mushaf hazırlama' çalışması olduğunu ifade etmesi, hem de Hz. Ali'nin bey'atının umumî bey'attan uzun bir zaman geçmeden vaki olduğunu açıkça belirtmesi dolayısıyla bu metin konu hakkındaki en sarîh anlatıma sahiptir.

İbn Ebî Dâvud bu rivâyeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: "(Hz. Ali'nin yaptığı çalışmanın mahiyeti konusunda) Eş'as'tan başkası 'mushaf' tabirini kullanmamıştır. Bu zat leyyinu'l-hadis'tir. (Diğer raviler) "Kur'an'ı cem edene kadar" ifadesini kullanmışlardır ki, bu, "hızını tamamlayana kadar" demektir. Zira Kur'an'ı ezberine alan kimse hakkında 'Kur'an'ı cem etti' denir."³⁴

Ancak bu noktada tereddüt izhar edenler mevcuttur. Ezcümle İbn Abdilberr (463/1071) şöyle der: "Ebû Bekr'in Kur'an'ı cem'ine gelince, o, Kur'an'ı ilk defa iki levha/kapak arasında toplayan kişidir. Ali b. Ebî Tâlib de Hz. Peygamber'in

²⁸ ez-Zehabi, *Târihu'l-İslâm*, XXVI, 274-275.

²⁹ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebi Hâtim Muhammed er-Râzi, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl* (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Ma'ârifin-Nu'mâniyye baskısının tıpkıbasımı, Beyrut-1371-1952, I-IX), VIII, 57-58.

³⁰ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 271-272; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, III, 268.

³¹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, XI, 616 vd.

³² İbn Hacer, *a.g.e.*, a.y.

³³ Hz. Ali'nin Kur'an'ı cem işiyle meşgul olduğunu anlatmakla birlikte, Hz. Ebû Bekr'e bey'at edip etmediği noktasında herhangi bir bilgi ihtiva etmediği için burada zikretmediğimiz rivâyetler için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, II, 292; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XV, 543; İbnü'd-Dureys, Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyûb el-Becelî, *Fedâilu'l-Kur'an* (Dâru'l-Fikr, Urve Büdeyr tahkikiyle, Dimaşk-1408/1987), s. 36; Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (Sâmî Enver Câhîn tahkikiyle, Dâru'l-Hadis, Kahire-1430/2009, I-VIII), I, 112.

³⁴ İbn Ebî Dâvud, *a.g.e.*, s. 170.

(s.a.v.) vefatında, Ebû Bekr döneminde Kur'an'ı cem etmiştir...³⁵ Bu ifade Hz. Ali'nin de bir 'mushaf' çalışması yaptığını ihsas etmektedir.

ez-Zehebî de bu konuda mütereddittir: "(Hz. Ali) Hz. Peygamber (s.a.v.) ha-yattayken Kitâbullah'ın birçok kısmını veya tamamını okumuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) den sonra Kur'an'ı cem ettiği de nakledilmiştir. Allah en iyisini bilir."³⁶

İbn Kesîr (774/1373) biraz daha net konuşur ve yukarıda İbn Ebî Dâvud'dan aktardığımız nakli ve İbn Ebî Dâvud'un kanaatini verdikten sonra sözlerini şöyle sürdürür: "Ebû Bekr'in³⁷ bu söylediği daha doğrudur (أظهر). Allah en iyisini bilir. Zira Ali'den ne (bu rivâyette) söylendiği gibi, ne de bir başka şekilde bir mushaf hazırladığı nakledilmiştir..."³⁸

İbn Hacer'in tavrı ise tavrı ise son derece nettir: O da mezkûr İbn Ebî Dâvud rivâyetini naklettikten sonra şöyle der: "İnkıtâ'ı sebebiyle isnadı zayıftır. (Metninin) mahfuz olduğu farz edilse bile, 'cem' ifadesinden kastı 'Kur'an'ı ezberinde toplamak'tır."³⁹

İbn Hacer, belirttiğimiz yerde İbn Ebî Dâvud'un, yukarıdaki ifadelerden sonra söze şöyle devam ettiğini nakletmiştir: "Bu rivâyetin bir tarikinde 'Kur'an'ı iki kapak arasında toplayana kadar..." cümlesi geçmektedir ki, ravilerden birinin vehmidir."

Ancak İbn Ebî Dâvud'un *Kitâbu'l-Mesâhif*inin elimizde bulunan nüshalarında bu cümle yer almamaktadır.⁴⁰

Bu tartışma bir yana, burada bizim için önemli olan nokta şudur: Bundan önceki rivâyette, 'Kur'an'ı cem' için evine kapanan Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'den gelen sitem/tepki sonrasında 'çıkıp bey'at ettiği' ifadesi yer almaktaydı. O rivâyette yer alan 'sonra'dan ne anlaşılması gerektiği sorusunun cevabının bu rivâyette açıklığa kavuştuğunu görüyoruz. Zira buradaki rivâyette, evine kapanmış olan Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekr'e bey'at etmek için çalışmasına ara verdiği ve evinden çıkıp bey'at ettikten sonra tekrar yapmakta olduğu faaliyete geri döndüğünün tasrih edilmektedir.

³⁵ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstizkâr* (Abdülmu'tî Emîn Kal'acı tahkikiyle, Dâru Kuteybe – Dâru'l-Va'y, Kahire-1414/1993, I-XXX), VIII, 45-46.

³⁶ ez-Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr* (Tayyar Altıkulaç tahkikiyle, TDV, İstanbul-1416/1995, I-IV), I, 107. Buradaki 'okumuştur' ifadesini, "Ezberine alıp Hz. Peygamber'e arz etmiştir" şeklinde anlamak gerektiğini düşünüyoruz.

³⁷ İbn Ebî Dâvud'un künyesi.

³⁸ İbn Kesîr, *Fedâilu'l-Kur'ân*, s. 88. İbn Kesîr sözlerinin devamında Hz. Osman'ın istisnah ettirdiği mushaflar arasında Hz. Ali'nin hattıyla yazılmış olanlar bulunduğu söylenmiştir. Ancak bu iddia tartışmalıdır. Zira o Mushaflardan birinde *كتاب علي بن أبو طالب* "Ketebehü Ali b. Ebû Tâlib" ifadesi bulunmaktadır ki, bu 'lahn'dır ve Hz. Ali (r.a.) lahnından en uzak şahsiyetlerden-dir...."

³⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XV, 23..

⁴⁰ bkz. İbn Ebî Dâvud, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 163-164; (Muhibbuddîn Abdussübân Vâ'iz tahkikiyle, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-1423/2002), s. 169-170; (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-1405/1985), s. 16; (Arthur Jeffery tahkikiyle, Leiden-1951), s. 10.

Hüküm:

Ma'hezi İbn Sîrîn olduğu için rivâyet mürsel/münkatıdır. İbn Sîrîn'in mürsel rivâyetlerine sahih hükmü verildiği malumdur.⁴¹ Ancak seneddeki İbn Fudayl ve İbn Sevvâr'ın durumları sebebiyle rivâyet hasen seviyesine düşmüştür.

2.C. Ebû Hilâl el-Askerî (400/1009'dan sonra) Rivâyeti:

" حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ قَالَ حَدَّثَنَا الصُّوَلِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا الْعِلَاجِيُّ قَالَ الصُّوَلِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَيْسَى قَالَ حَدَّثَنِي عَمِّي " Resulullah (s.a.v.) vefat ettiğinde Ali, O'nun defniyle meşgul oldu. Halk Ebû Bekr'e bey'at edince Ali Kur'an'ı cem etmek için evine kapandı. Onu tabletlere, develerin kürek kemiklerine, deri parçalarına yazdı. Bu suretle üç gün geçirdi. Hâşimoğulları'nın tamamı Ebû Bekr'e bey'at etmeyip, Ali'nin yanında toplanmıştı. ez-Zübeyr de onlarla beraberdi. Üçüncü gün olunca Ebû Bekr Ömer'e, "Benû Hâşim bana bey'atta geç kaldı. Onlar bey'at etmedikçe bu iş tamamlanmış olmaz" dedi. Birlikte Ali'nin yanına gittiler (ve aralarında şu konuşma cereyan etti):

Ey Ebû Hasen! Seni bize karşı ağır davranmaya iten nedir?

Ey Ebû Bekr! Ben içinizdeyken senin herhangi bir iş için öne atılmanı beklemezdim.

Benim emirliğimden hoşlanmadın mı? Uzat ellerini sana bey'at edeyim.

Bunu gerçekten yapar mısın?

Evet.

Ama ben yapmayacağım. Resulullah (s.a.v.) dinimiz konusunda senden razı olmuştu. Biz de dünyamız konusunda senden razı olduk. Beni sana bey'attan geri bırakan, senin emirliğinden hoşlanmamış olmam değil. Ben Allah'ın, Nebî'sine indirdiği Kur'an ayetlerini cem ediyordum. O çalışma işte bu; Kur'an'ı bu dolu sahife(ler)de cem ettim.

Ali böyle dedikten sonra bey'at etti."⁴²

2.C.1. Sened Tetkiki:

1. Bu senedde Ebû Hilâl el-Askerî'nin şeyhi durumundaki Ebû Ahmed: el-Hasen b. Abdillâh b. Sa'd el-Askerî'dir (382/992). Lügat ilimlerindeki yetkinliğiyle meşhurdur. 'İmam' ve 'muhaddis' olarak vasıflandırılmıştır.⁴³

2. Onun şeyhi es-Sûlî: Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. Abdillâh'dır

⁴¹ İbn Abdilberr, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Ma'âni ve'l-Esânid* (Beşşâr Avvâd Ma'rûf vd. tahkikiyle, Müessesetu'l-Furkân, London-1439/2017, I-XXVII), V, 615; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Merâsîl* (Şükru'llâh b. Ni'metillâh Kûcânî tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1402/1982), s. 5-6; el-Alâî, Ebû Sa'id Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, *Câmi'u't-Tahsîl fi Ahkâmî'l-Merâsîl* (Hamdî Abdülmecîd es-Selefi tahkikiyle, Âlemu'l-Kütüb-Mektebetu'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut-1407/1986), s. 184 vd.

⁴² el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh, *el-Evâil* (Muhammed es-Seyyid el-Vekîl tahkikiyle, Cidde, 1408-1987), s. 144.

⁴³ ez-Zehabi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Şu'ayb el-Arnaût – Ekrem el-Bûşî tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1404/1994, I-XXV), XVI, 413 vd.

(336/947). ez-Zehabî tarafından 'sözü makbul, itikadı güzel'⁴⁴, el-Kiftî (646/1248) tarafından "edeb ve ahbâr bilgisi konusunda mutkîn, rivâyet dairesi geniş, hıfzı güzel" olarak tavsif edilmiştir.⁴⁵

3. Onun şeyhi el-Galâbî⁴⁶: Ebû Abdillâh Muhammed b. Zekeriyyâ b. Dînâr ed-Dabbî'dir (298/910). Hakkında ağır cerhler mevcuttur. Ezcümle ed-Dârekutnî (385/995) hadis uydurduğunu söylemiş⁴⁷, İbnu'l-Cevzî (597/1201) de fanatik bir şii olduğunu söyleyerek hadis uydurduğu bilgisini tekrarlamıştır.⁴⁸ Onun hakkında el-Beyhakî (458/1066) de, "hadis uydurmakla itham edilmiştir" ve 'metrûktur' ifadelerini kullanmıştır.⁴⁹ Ancak bu ağır hükümler yanında bu zat hakkında daha müsbet konuşanlar da olmuştur. Söz gelimi İbn Hibbân "Sikalardan rivâyet ettiğinde hadisiyle itibar edilir"⁵⁰ ve en-Nedîm (385/995) 'Sika ve sadûktu' demişlerdir.⁵¹ Ne var ki meşhur şii ricâl âlimi en-Necâşî bu zat hakkında "Basralı ashabımızın ileri gelenlerinden" demiştir ki⁵², bu ifadeler bu zatın 'fanatik şii' olduğu nitelenmesinin teyidi mahiyetinde kabul edilebilir. Nitekim şii ricâl kaynaklarında yer alan ve bu zatın aynı zamanda pek çok esere imza atmış bir müellif olduğunu tasrih eden malumat de bu kanaatimizi doğrular mahiyettedir.⁵³

4. Onun şeyhi Ahmed b. İsâ: Ebû Abdillâh Ahmed b. İsâ b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn'dir (247/861) Hz. Hüseyin'in (61/680) ikinci kuşak torunudur. Zeydiyye

⁴⁴ ez-Zehabî, *a.g.e.*, XV, 301 vd.

⁴⁵ el-Kiftî, Cemâluddîn Ebu'l-Abbâs Ali b. Yûsuf, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât* (Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm tahkikiyle, Dâru'l-Fikrî'l-Arabî – Müessesetu'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Kahire/Beyrut-1406/1986, I-IV), III, 333 vd.

⁴⁶ الغلابي: Bu nisbenin, 'el-Gallâbî'den farklı olarak yukarıda kaydettiğimiz gibi (şeddesiz 'lâm' ile) olduğuna dair bkz. es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed et-Temîmî, *el-Ensâb* (Abdullah Ömer el-Bârîdî tahkikiyle, Dâru'l-Cinân, Beyrut-1408/1988, I-V), IV, 321.

⁴⁷ ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *ed-Du'afâ ve'l-Metrâkûn* (Muvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir tahkikiyle, Mektebetu'l-Ma'ârif, Riyad-1404, 1984), s. 350.

⁴⁸ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali el-Bağdâdî, *Kitâbu'l-Mevdû'ât mine'l-Ahâdisi'l-Merfû'ât* (Nûruddîn b. Şukrî Boyâcîlâr tahkikiyle, Advâu's-Selef, Riyad-1418/1998, I-IV), II, 157.

⁴⁹ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Delâilu'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a* (Abdulmu'tî Emîn Kal'acî tahkikiyle, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye – Dâru'r-Reyyân, Kahire-1408/1988, I-VII), II, 427.

⁵⁰ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât* (Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Ma'ârifî'n-Nu'mâniyye, Haydarabad-1393/1973, I-X), IX, 154.

⁵¹ bkz. el-Mansûrî, Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh, *İrşâdu'l-Kâsî ve'd-Dâni ilâ Terâcimi Şuyûhi't-Taberâni* (Sa'd b. Abdillâh el-Humeyd – Ebu'l-Hasen es-Süleymânî tahkikiyle, Dâru'l-Keyân, Riyad-1427/2006), s. 551-552.

⁵² en-Necâşî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Kûfî, *Ricâlu'n-Necâşî*, (Şeriketu'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut-1431/2010), s. 331.

⁵³ et-Tüsterî, Muhammed Takî b. Kâzım, *Kâmûsu'r-Ricâl* (Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum-?, I-XII), IX, 268-269; el-Hâirî, Muhammed b. Ali, *Câmi'u'r-Ruvât* (Mektebetu Âyetillâhi'l-Uzmâ el-Mar'aşî, Kum-1403/1982, I-II), II, 114; el-Hôî, Ebu'l-Kâsım b. Ali Ekber, *Mu'cemu Ricâli'l-Hadis* (Müessesetu'l-İmâmî'l-Hôî el-İslâmiyye, Necef-?, I-XXIV), XVII, 94.

mezhebinin temel kaynaklarından *Emâlî Ahmed b. Îsâ* olarak bilinen eserin müellifidir.⁵⁴ Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşid (169-193/786-809) döneminde 185/801 yılında bir isyan hareketine liderlik etmiş, muvaffak olamayınca ömrünün sonuna kadar (62 sene) gizlenerek yaşamıştır.⁵⁵ es-Safedî (746/1363), bu durum sebebiyle bu zat hakkında başka bir bilgi bulunmadığını söyler.⁵⁶ Ancak Zeydî kaynaklarda bu zat hakkında daha fazla malumat bulunmaktadır. Ezcümle 'el-Vezîr' diye bilinen Muhammed b. İbrâhîm el-Yemânî (840/1436), Hz. Ali'nin Allah Teâla'nın kudretine dikkat çeken bir sözünü zikrettikten sonra şunları söyler: "Bunu İmam Ahmed b. Îsâ b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib rivâyet etmiştir. Ahmed b. Îsâ, kadim Ehl-i Beyt imamlarındandı. Muhammed b. Mansûr, onun fazileti konusunda ittifak bulunduğunu söylemiştir."⁵⁷ Yine el-Vezîr bu zatu, 'Âli Beyt'in fakihî' diye nitelendirmiştir.⁵⁸

5. Onun şeyhi –amcası– el-Hüseyn b. Zeyd: İbn Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'dir. Bu zat hakkında Ebû Hâtîm, "Ma'ruf şeyler de rivâyet eder, münker şeyler de"⁵⁹; İbn Adiyy (365/976), "Onda bir beis olmadığını umarım. Şu kadar ki, bazı hadislerinde nekâret gördüm"⁶⁰; İbn Ma'in 'sika değildir' ve "Bir şey değildir. Onunla karşılaştım, ama kendisinden hadis dinlemedim" demiştir.⁶¹ Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu zatın sika olduğunu söyleyen tek isim ed-Dâre-kutnî'dir.⁶²

6. Onun şeyhi Ca'fer b. Muhammed (148/765): İmam Muhammed el-Bâkır'ın oğlu İmam Ca'fer es-Sâdık'tır. İttifakla sika ve hüccettir.⁶³ Yahyâ b. Sa'id el-Kattân'ın (198/813), "Onun hakkında kalbim mutmain değil"⁶⁴ tarzındaki müte-reddit ifadesine ez-Zehbî tepki göstermiş ve şöyle demiştir: "Bu, Yahya'l-

⁵⁴ Bu eser iki cilt/dört cüz halinde basılmıştır: el-Murâdî, Muhammed b. Mansûr el-Kûfî, *Kitâbu'l-Ulûm eş-Şehir bi Emâlî'l-İmâm Ahmed b. Îsâ*, Nşr: es-Seyyid Yûsuf b. es-Seyyid Muhammed el-Müeyyed el-Hasenî, ?-1401/1981, I-II.

⁵⁵ ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IX, 293.

⁵⁶ es-Safedî, Ebû Sa'id Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Ahmed el-Arnaût – Türkî Mustafâ tahkikiyle, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1420/2000, I-XXIX), VII, 177-178.

⁵⁷ el-Vezîr, Muhammed b. İbrâhîm el-Yemânî, *el-Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebb an Sünneti Ebi'l-Kâsım* (Şu'ayb el-Arnaût tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1415/1994, I-IX), VI, 234.

⁵⁸ el-Vezîr, *a.g.e.*, VIII, 16.

⁵⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 53.

⁶⁰ İbn Adiyy, Ebû Ahmed Abdullah b. Adiyy el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl* (Süheyl Zekkâr – Yahyâ Muhtâr Ğazzâvî tahkikiyle, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1409/1988, I-VIII), II, 351.

⁶¹ el-Bekçeri, Ebû Abdillâh Alâuddîn Moğultây b. Kılıç, *et-Terâcimu's-Sâkita min İkmâlî Tehzîbi'l-Kemâl* (Tahkik: Heyet, Dâru'l-Muhaddis, Riyâd-1426/2005), s. 145-146.

⁶² el-Bekçeri, *a.g.e.*, a.y.

⁶³ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, V, 76 vd.

⁶⁴ el-Mizzî, *a.g.e.*, 76.

Kattân'ın sürçmelerindedir. (...) Hadis imamları Yahyâ'nın bu sözüne iltifat etmemiştir..."⁶⁵

7. İmam Ca'fer es-Sâdık'ın babası: İmam Muhammed b. Ali el-Bâkır'dır (114/733). O da ittifakla sikadır.⁶⁶

8. Sened İmam Ca'fer es-Sâdık'tan sonra "Babasından, o da dedesinden (عن أبيه عن جده)" şeklinde devam etmektedir. Bu kalıpla gelen isnadların hepsi 'dedesi' tabiriyle aynı şeyi anlatmaz. Bir kısmında kastedilen, ilk ravinin dedesi, bir kısmında ise ikinci ravinin dedesidir.⁶⁷ Buradaki 'dedesinden' ifadesi ya İmam es-Sâdık'ın dedesi Ali b. el-Hüseyñ Zeynülâbidîn'i (94/712) ya da İmam el-Bâkır'ın dedesi Hz. Hüseyñ'i (61/680) anlatır. Mahreç Hz. Ali olarak kabul edildiğinde bu ihtimallerden hangisi esas alınıralsa alınsın rivâyet münkatıdır. Zira ilk ihtimal esas alınıralsa İmam es-Sâdık'ın dedesi Ali b. el-Hüseyñ Zeynülâbidîn'dir ve o dedesi Hz. Ali'ye yetişmemiştir.⁶⁸ İkinci ihtimal esas alındığında ise kasıt İmam el-Bâkır'ın, dedesi Hz. Hüseyñ'den rivâyetidir. Ancak 56/675 yılında dünyaya gelmiş olan el-Bâkır'ın⁶⁹ 61/680 yılında vefat etmiş olan Hz. Hüseyñ'den semâ'ının mümkün olmadığı açıktır.⁷⁰

2.C.2. Metin Tetkiki:

Bu metinde dikkatimizi çeken ilk nokta, başıyla sonu arasındaki tutarsızlıktır. Zira metnin başında Hz. Ali ile birlikte Hâşimoğulları'nın da bey'attan geri durduğu zikredilmekte, sonunda ise Hz. Ali'nin ağzından bey'attan geri kalma gerekçesinin Kur'an'ı cem çalışması olduğu anlatılmaktadır. Açık ki bu, bireysel bir faaliyetdir ve Hâşimoğulları'nın bey'attan geri durmasıyla bir ilişkisi olmamalıdır! O halde Hâşimoğulları bey'at etmek için neyi beklemiştir?

İkinci nokta Hz. Ali'nin, Kur'an'ı cem faaliyetinin bir 'mushaf hazırlama' olduğunun tasrih edilmiş olmasıdır. Ancak rivâyette bu çalışmanın detaylarına ilişkin bilgi bulunmadığı gibi, akibetiyle ilgili bir anlatım da yoktur.

Üçüncü nokta, Hz. Ali'nin bu çalışmayı üç günde tamamladığının ifade edilmiş olmasıdır. Doğrusu bunu gerçekçi bulmuyoruz. Zira Hz. Osman (35/656) döneminde Zeyd b. Sâbit (45/665) riyasetindeki heyete havale edilen istinsah çalışmasının 5 yıl sürdüğü⁷¹ dikkate alınacak olursa, Hz. Ali'in mushafı 3 günde

⁶⁵ ez-Zehabi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VI, 256.

⁶⁶ ez-Zehabi, *a.g.e.*, IV, 402 vd.

⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. İbn Kutluboğa, Ebu'l-Adl Kâsım b. Kutluboğa es-Südûni, *Men Ravâ an Ebîhi an Ceddihi*, Bâsim Faysal el-Cevâbire tahkikiyle, Mektebetu'l-Mu'allâ, Kuveyt-1409/1988. Ancak bu eserde جعفر بن محمد عن أبيه عن جده şeklindeki isnad yer almamaktadır.

⁶⁸ el-Alâi, *Câmi'u't-Tahsil*, s. 240.

⁶⁹ ez-Zehabi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 401.

⁷⁰ el-Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VI, 259.

⁷¹ bkz. el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtu'l-Kevserî* (Nşr. Râtib Hâkimî, Humus-1388/1968), s. 10.

Hz. Ebû Bekr'in hazırlattığı, ondan Hz. Ömer'e, ondan da Hz. Hafsa validemize intikal eden mushaftan Hz. Osmân'ın istinsah ettirdiği mushafların adedi konusunda kaynaklarda 4, 5, 6,

tamamlayabileceğini düşünmek mümkün görünmemektedir.

Hüküm:

Gerek senedindeki el-Galâbî hakkındaki ağır cerhler ve inkıta, gerekse metnindeki tutarsızlıklar sebebiyle bu rivâyet delil olma özelliğine sahip değildir. Bununla birlikte, rivâyetin –İbn Hibbân'ın da vurguladığı gibi– 'itibar için' sevk edilebileceğini söylemek mümkündür. Metinde önce Hz. Ali'nin Kur'an ayetlerini 'tabletlere, develerin kürek kemiklerine, deri parçalarına' yazdığı zikredilirken, metnin sonunda 'sahife(ler)'den bahsedilmesi çelişki gibi duruyorsa da, 'sahife' ifadesiyle bahsi geçen yazı malzemelerinin kast edildiği söylenerek bu çelişkiyi gidermek mümkündür. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de Kur'an ayetleri aynı tür malzeme üzerine yazıldığı halde Kur'an'da "*Tertemiz sayfalar(da) yazılı bulunan ilahî kelimeleri okuyan bir peygamber...*"⁷² buyrulur.

Metinde Hz. Ali'nin bu çalışmayı 3 günde bitirdiği ifade edilmektedir ki, bu da makul değildir. Ancak Hz. Ali'nin daha önceden Kur'an ayetlerini yazmakta olduğu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının ardından üç gün içinde o malzemeleri belli bir tertip içinde bir araya getirip düzenlemiş olabileceği söylenerek⁷³ bu problem de giderilebilir.

Metindeki bir başka nokta da, Hz. Ali'nin, 3 günde bitirip Hz. Ebû Bekr'e götürdüğü ifade edilen bu mushaf çalışmasının akibetinin ne olduğu sorusunu cevapsız bırakmasıdır. Kaynaklarımızda Hz. Ali'nin hazırladığı bir mushaftan sarahaten bahseden sahih bir naklin mevcudiyetini bilmiyoruz. Hatta Hz. Ali'nin Kur'an ayetlerini bir mushafta toplayan ilk kişi olduğunu ısrarla iddia eden Şii kaynaklarda dahi böyle bir mushafın mevcudiyetine delalet eden ikna edici bir

72, 8 rakamları zikredilmektedir. bkz. ed-Dâni, Ebû Amr Osmân b. Sa'îd, *el-Muknî' fî Resmî Mesâhifi'l-Emsâr* (Muhammed es-Sâdık Kamhâvî tahkikiyle, Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, Kahire-1398/1978), s. 19; İbn Ebî Dâvud, *A.g.e.*, s. 244 vd.; İbn Kesîr, *Fedâilü'l-Kur'an*, s. 77; el-Kevserî, *a.g.e.*, s. 10-11.

Burada bizim açımızdan önemli olan nokta şudur: Bu rakamların en küçüğü esas alındığında heyetin 5 yılda 4 mushaf hazırladığı sonucu çıkar ki, bu durumda 1 mushafın hazırlanması 15 ay sürmüş demektir. Bu rakamların en büyüğü esas alındığında ise 5 yılda 8 nüsha hazırlanmış olmaktadır. Bu durumda ise her bir mushaf nüshasının hazırlanması 7 buçuk ay sürmüş demektir.

Bahse konu istinsah işini deruhte eden heyetin 4 kişiden oluştuğu da hatırlanacak olursak (Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Sa'îd b. el-Âs ve Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm. bkz. el-Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 3) Hz. Ali'nin tek başına yürüttüğü ve 3 günde bitirdiği faaliyetin bir 'mushaf hazırlama' olamayacağı daha kolay anlaşılacaktır.

72 el-Beyyine/98, 2.

73 bkz. ed-Dekkâk, Abdullah Ali Ahmed, *Hakîkatu Mushafî'l-İmâm Ali İnde's-Sünne ve Şi'a* (Dâru's-Safve, Bahreyn-1430/2009), s. 27.

Ancak bu yorumun Şii kaynaklardaki rivâyetlerden başka dayanağı yoktur.

Bir diğer husus da Şii kaynaklarda Hz. Ali'nin mushaf çalışmasının ne kadar sürede tamamlandığı noktasında farklı sürelerin zikrediliyor olmasıdır. Üç gün dışında bu bağlamda '7 gün' ve '6 ay' gibi süreler zikredilmektedir. bkz. ed-Dekkâk, *a.g.e.*, a.y.

rivâyet yoktur!⁷⁴ Ancak adına ‘mushaf’ denmiş olsa da, aslında bu çalışmanın biraz yukarıda ifade ettiğimiz gibi, dağınık halde bulunan yazı malzemelerinin belli bir tertip içinde bir araya getiril-mesinden ibaret olduğu söylenerek bu nokta da makul bir izaha kavuşturulabilir.

Değerlendirme

Bu rivâyetlerden çıkan neticeleri şöyle maddeleştirebiliriz:

(1) Bu metinlerin tamamında Hz. Ali'nin (r.a.), başka bir garazla değil, Kur'an'ı cem etmek için evden çıkmadığı açıkça ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekr'in (r.a.) hilâfetine bir itirazı yoktur.

(2) Bu rivâyetlerde geçen ‘Kur'an'ı cem’ faaliyetinin, ‘sıfırdan mushaf hazırlama’ değil, Kur'an ayetlerinin daha önceden üzerine yazılı olduğu muhtelif yazı malzemesinin belli bir düzen içinde bir araya getirilmesi olduğunu söylemek yanlış değildir.

Diğer rivâyetlerin aksine ‘2.C’ numaralı Ebû Hilâl el-Askerî rivâyetinde Hz. Ali'nin, ‘Kur'an'ı cem’ amacıyla evine kapandıktan 3 gün sonra Hz. Ebû Bekr'le aralarında geçen bir konuşma akabinde çıkıp bey'at ettiği tasrih edilmektedir. Her ne kadar senesinde taz'if edilmiş raviler ve metninde tutarsızlıklar var ise de, ilgili yerlerde de yaptığımız açıklamalar esas alındığında bu rivâyetin, ‘2.A’ numaralı Abdürrezzâk es-San'ânî rivâyetinde geçen ‘sonra çıkıp bey'at etti’ cümlesinin tefsiri olarak kabul edilmesi mümkündür. Nitekim ‘2.B’ numaralı İbn Ebî Dâvud rivâyetinde yer alan "(Umumî bey'attan) birkaç gün sonra..." ve "Ebû Bekr'e bey'at etti ve (tekrar yapmakta olduğu işe) döndü" ifadeleri de hesaba katıldığında, bu üç rivâyetin metninin uyumlu olduğu ve birbirini tamamladığı söylenebilir.

3. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Umumî Bey'at Sürecinde Gecikmeli de Olsa Bey'at Ettiğini Anlatan, Ancak Gecikme Gerekçesini Zikretmeyen Rivâyetler

3.A. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (290/903) Rivâyeti

"حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيُّ نَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى نَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ" Halk kendisine bey'at için toplandığında Ebû Bekr, "Ali'yi niçin göremiyorum?" diye sordu. Ensar'dan birkaç kişi Ali'yi alıp geldi. "Ey Ali! "Ben Resulullah'ın amcasının oğlu ve damadım" dedin (ve bu durumu bey'at etmemeye gerekçe mi yaptın)?" diye sordu. Ali (r.a.) "Bozgunculuk/ifsat yok⁷⁵ ey Resulullah'ın halîfesi! Uzat elini

⁷⁴ ‘San'a Mushafı’ diye bilinen mushafın yazım, noktalama ve harekeleme özelliklerinden hareketle hicri I. asrın ikinci yarısına ait olabileceği, Hz. Osman'ın Medine Mushafı'ndan veya onu esas alan bir başka nüshadan istinsah edilmiş olabileceği konusunda tesbitler için bkz. Altıku- laç, Tayyar, *Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif (San'a Mushafı)*, IRCICA – Yemen Cum- huriyeti, İstanbul-1432/2011, s. 146-149.

⁷⁵ Orijinal ifade ترتيب 'dir. 12/Yûsuf, 92. ayetinde Hz. Yûsuf'un (a.s) kardeşlerine hitaben söyle- dikleri arasında geçen bu ifade tefsirlerde ‘kınama/ayıplama yok’ şeklinde açıklanmaktadır.

(bey'at edeyim)" dedi. Ebû Bekr elini uzattı ve Ali bey'at etti. Sonra Ebû Bekr "ez-Zübeyr'i niçin göremiyorum?" diye sordu. Ensar'dan birkaç kişi onu da alıp geldi. Ebû Bekr, "Ey Zübeyr! (Ben) Resululla'nın halasının oğlu ve havarisiyim" dedin (ve bu durumu bey'at etmemeye gerekçe mi yaptın)?" diye sordu. O da "Bozgunculuk/ifsat yok ey Resulullah'ın halifesi! Uzat elini (bey'at edeyim)" dedi. Ebû Bekr elini uzattı ve o da bey'at etti."⁷⁶

Resulullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman (Sakîfe toplantısında) Ensar adına söz alanlar (bir bir) kalkıp konuştu. (...) Sonra Zeyd b. Sâbit Ebû Bekr'in elini tuttu ve "Halîfeniz budur, haydi ona bey'at edin!" dedi. Sonra ayrıldılar. (Ertesi gün) Ebû Bekr minbere çıktı ve cemaate baktı. Ali'yi göremeyince, cemaate sordu. Ensar'dan birkaç kişi Ali'yi alıp geldi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcasının oğlu ve damadı! Müslümanların birliğini bozmak mı istiyorsun?" Ali, "Bozgunculuk/ifsat yok ey Resulullah'ın halifesi!" dedi ve bey'at etti. Sonra Ebû Bekr ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ı da göremedi ve kendisini sordu. Onu da getirdiler. "Resulullah'ın halasının oğlu ve havarisi! Müslümanların birliğini bozmak mı istiyorsun?" dedi. O da Ali'nin dediği gibi, "Bozgunculuk/ifsat yok ey Resulullah'ın halifesi!" dedi ve bey'at etti."⁷⁷

3.A.1. Sened Tedkiki

1. Bu rivâyette Abdullah b. Ahmed'in şeyhi durumundaki Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî (235/849): Ebû Sa'îd el-Cüşemî el-Basrî'dir. Başta el-Buhârî ve Müslim olmak üzere birçok hadis imamının kendisiyle ihticac ettiği, sika, hâfiz

Ancak biz tercümeyle Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'nın *Mecâzu'l-Kur'ân*'da [(M. Fuad Sezgin ta'lik ve tahkikiyle, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire-1373-1382/1954-1962, I-II) I, 318] yaptığı açıklamayı daha uygun bulduk.

⁷⁶ eş-Şeybânî, Abdullah b. Ahmed, Ebû Abdîrahmân *Kitâbu's-Sünne* (Muhammed b. Sa'îd b. Sâlim el-Kahtânî tahkikiyle, Dâru İbni'l-Kayyim, Demmâm-1406/1986, I-II), II. 560.

Bu rivâyeti Dâvud b. Ebî Hind'de buluşan senediyle ve baş tarafında Sakîfe toplantısına dair bir anlatımın bulunduğu biraz daha uzun metinle el-Hâkimu'n-Nisâbü'rî ve -el-Hâkim ile Ebû Muhammed b. Ebî Hâmid (Abdurrahmân b. Ahmed b. İbrâhîm) el-Mukri' tarihîyle- el-Beyhakî de tahrîc etmiştir. Belirttiğimiz yerlerde el-Hâkim ve el-Beyhakî, bu metni, Ebû Nadre'nin Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivâyeti olarak muttasıl senede aktarmışlardır.

bkz. el-Hâkimu'n-Nisâbü'rî, Ebû Abdîllah Muhammed b. Abdîllah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Eşref b. Muhammed Necîb el-Mısırî vd. tahkikiyle, Dâru'l-Minhâcî'l-Kavim, Dimâşk-1439/2018, I-XI), V, 484, 503-4; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenu'l-Kübrâ* (İbnu't-Türkmânî'nin *el-Cevheru'n-Nakî'si* ile birlikte, Matba'atu Meclisi'd-Dâireti'n-Nu'mâniyye, Haydarabad-1352/1933, I-X), VIII, 143, 152-153; a.mlf., *el-İtikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r-Reşâd* (Ebû Abdîllah Ahmed b. İbrâhîm Ebu'l-Ayneyn tahkikiyle, Dâru'l-Fadîle, Riyad-1420/1999), s. 490.

⁷⁷ el-Hâkimu'n-Nisâbü'rî, Ebû Abdîllah Muhammed b. Abdîllah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Eşref b. Muhammed Necîb el-Mısırî vd. tahkikiyle, Dâru'l-Minhâcî'l-Kavim, Dimâşk-1439/2018, I-XI), V, 484, 503-4; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenu'l-Kübrâ* (İbnu't-Türkmânî'nin *el-Cevheru'n-Nakî'si* ile birlikte, Matba'atu Meclisi'd-Dâireti'n-Nu'mâniyye, Haydarabad-1352/1933, I-X), VIII, 143, 152-153.

bir ravidir.⁷⁸

2. Onun şeyhi Abdüla'lâ b. Abdila'lâ (189/804): Ebû Hemmâm (Ebû Muhammed) el-Kuraşî el-Basrî'dir. İbn Sa'd'ın (230/845)⁷⁹ "Hadiste kuvvetli değildi", Ebû Hâtim'in (277/890)⁸⁰ "Sâlihu'l-hadîs'tir" ve en-Nesâî'nin (303/915)⁸¹ "Onda bir beis yoktur" dediği bu zat Yahyâ b. Ma'in (233/848)⁸², el-İclî (261/875)⁸³ ve Ebû Zür'a (264/878)⁸⁴ tarafından tevsik edilmiştir. İbn Hibbân da *es-Sikât*'da 'mutkîn' olarak tavsif ettiği bu zat hakkında "Kaderî idi (ancak) dâî değildi" demiştir.⁸⁵

3. Onun şeyhi, Dâvud b. Ebî Hind (139/756): Ebû Muhammed (Ebû Bekr) Dâvud b. Dînâr el-Horâsânî el-Basrî'dir. Tâbiun'un küçükleri tabakasındandır. İmam, hâfız, sika ve mutkîn olarak tavsif edilmiştir.⁸⁶ ez-Zehebî, bu zatın *Mizânu'l-İ'tidâl*'deki tek cümlelik tercemesinde şöyle der: "Hüccettir. el-Buhârî'nin bu zatın hadisini niçin tahric etmediğini biliyorum!"⁸⁷

3.A.2. Metin Tedkiki

Rivâyette Hz. Ebû Bekr'in Mescid-i Nebi'de aldığı umumî bey'at esnasında Hz. Ali ve ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ın (36/656) bey'atı bağlamında yaşananlar tasvir edilmektedir. Hz. Ebû Bekr'in haber göndermesi üzerine bey'ata iştirak eden Hz. Ali'nin (ve Hz. ez-Zübeyr'in) bey'atın ilk anlarında Mescid'de bulunmama sebebi konusunda rivâyet suskundur. Öte yandan Hz. Ebû Bekr'in Hz. Ali'ye (ve Hz. ez-Zübeyr'e) hitabında ve aldığı cevapta da diğer rivâyetlerde görülmeyen bir üslup farklılığı dikkat çekmektedir.

Daha önce '2.A' numarayla zikrettiğimi Abdürrezzâk es-San'ânî rivâyetinde Hz. Ali ile görüşen isim Hz. Ömer olarak tasrih edilirken, '2.B' numarayla ver-

⁷⁸ bkz. el-Hatibu'l-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd* (Mustafâ Abdülkâdir Atâ tahkikiyle, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyru-1417/1997, I-XXIV), X, 319 vd.; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XVII, 264 vd.

⁷⁹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd *ez-Zühri, et-Tabakâtu'l-Kebîr* (Ali Muhammed tahkikiyle, Mek-tebetu'l-Hâncî, Kahire-1421/2001, I-XI), IX, 291.

⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl* (Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Matba'atu Meclisi Dâiretu'l-Ma'ârifin-Nu'mâniyye baskısının tıpkıbasımı, Beyrut-1371-1952, I-IX), VI, 28.

⁸¹ el-Mizî, Cemâluddîn Yûsuf b. Abdurrahmân, *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Beşşâr Avvâd Ma'rûf tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1415/1994, I-XXXV), XVI, 359.

⁸² ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XII, 252-253;

⁸³ el-İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Kûfî, *Ma'rifesu's-Sikât* (Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî tahkikiyle, Mektebetu'd-Dâr, Medine-1405/1985, I-II), II, 68.

⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., a.y.

⁸⁵ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbu's-Sikât* (Muhammed Abdülmu'îd Hân tahkikiyle, Vezâretu'l-Ma'ârif. Haydarabad-1393/1973, I-X), VII, 131.

⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., III, 411 vd.; el-Mizzî, a.g.e., VIII, 461 vd.

⁸⁷ ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (Ali Muhammed el-Becâvî tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-?, I-V), II, 11.

diğimiz İbn Ebî Dâvud rivâyetinde Hz. Ebû Bekr'in Hz. Ali'ye haber gönderdiğini, ancak haberi kimlerle gönderdiğinin belirtilmediğini görmüştük.⁸⁸ Hz. Ebû Bekr'in umumî bey'ata iştirak etmediğini fark ettiği Hz. Ali'ye Ensar'dan birkaç kişi ile birlikte Hz. Ömer'i de göndermiş olabileceği, ancak grubun çoğunluğunu Ensar'dan bireyler oluşturduğu için üzerinde durduğumuz el-Hâkimu'n-Nâsâbüri rivâyetinde 'Ensar'dan birkaç kişi' ifadesinin geçtiği söylenerek rivâyetler birbiriyle uyumlu hale getirilebilir.

Hüküm

Rivâyetin senedi muttasıl, ravileri sikadır. Her ne kadar Ebû Nadre'nin münkatı/mürsel rivâyeti olsa da, 76 numaralı dipnotta da belirttiğimiz gibi, rivâyetin –öncesinde Sakife toplantısının nakledildiği– daha uzun bir versiyonu el-Hâkim tarafından –ve el-Hâkim ile Ebû Muhammed el-Mukri' tarihiyle– el-Beyhakî tarafından Ebû Nadre'nin Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (r.a.) aktarımı olarak nakledilmiştir. Ebû Nadre'nin Ebû Sa'îd el-Hudrî'den sem'â'i konusunda ricâl kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak başta *Sahîhu Müslim* olmak üzere temel hadis kaynaklarının hemen tamamında bu tarikten nakledilmiş çok sayıda rivâyet bulunmaktadır.⁸⁹ el-Hâkim, ilgili dipnotta belirttiğimiz yerde bu rivâyeti tahriç ettikten sonra Müslim'in şartlarını taşıdığını belirtmiştir. Her ne kadar ez-Zehbî tarafından meskûtun anı geçilmiş ise de, bu rivâyetin Müslim'in şartlarını taşıdığı açıktır.

el-Beyhakî (658/1066) bu rivâyeti sevk ettikten sonra⁹⁰ şöyle der: "(...) Ebû Ali (el-Hüseyn b. Ali b. Yezid en-Nîsâbüri) el-Hâfız (349/960) şöyle dedi: "Muhammed b. İshâk b. Huzeyme' ;nin (311/924) şöyle dediğini dinledim: "Müslim b. el-Haccâc (261/875) bana geldi ve bu hadisi sordu. Onu bir deri parçasına yazıp kendisine okudum. "Bu, 'bedene' değerinde bir hadis" dedi. Ben de, "Bedene değerinde mi? Bilakis bu, 'bedre' değerinde bir rivâyet" dedim."⁹¹

İbn Kesîr'in (774/1373) de vurguladığı gibi⁹² İmam Müslim ve İbn Huzeyme'nin sıhhat kriterlerini taşıyan bu rivâyeti önemli kılan nokta, Hz. Ali ve diğer birkaç sahabînin, biraz gecikmeli de olsa umumî bey'ata dahil olduğunu anlatmasıdır.

⁸⁸ '2.C' numarayla zikrettiğimiz İbn Hilâl el-Askerî rivâyeti zayıf olduğu için burada bahse konu etmedik.

⁸⁹ Örnek olarak bkz. Müslim, "İmân", 26-27, 306-307; "Salât", 458; Ebû Dâvud, "Salât", 7, 89; "Zekât", 32; en-Nesâî, "Mevâkit", 21, "İmâm", 5; et-Tirmizî, "Salât", 65, "Vitr", 13; İbn Mâce, "Tabâre", 3, "İkâmetu'l-Salât", 7; ed-Dârimî, "Mukaddime", 41, 51; "Salât", 42; Ahmed b. Hanbel, I, 17, III, 2...

⁹⁰ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 143.

⁹¹ بدنة: Deve veya sığır cinsinden olan hedy kurbanlarının genel adıdır. Koyun cinsinden olana ise 'dem' denir. بدرة: Büyük para kesesi.

⁹² İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer el-Kuraşî ed-Dimaşkî, *Müsnedu'l-Fârûk* (İmâm b. Ali b. İmâm tahkikiyle, Dâru'l-Felâh, Feyyum-1430/2009, I-III), II, 414; a.mlf., *es-Siretu'n-Nebeviyye*

3.B. Mûsâ b. Ukbe (141/758) Rivâyeti

"... *حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ*" Sonra Ebû Bekr ayağa kalktı ve onların (Ali, ez-Zübeyr ve bey'attan geri kalan diğerlerinin) mazur olduğunu ifade ettiği bir konuşma yaptı. Şöyle dedi: "Vallahi ne bir gün ne de bir gece idareci olmaya hırslı oldum. (...) Arzu ederdim ki insanların en kuvvetlisi benim yerime bu makama gelmiş olsun." Muhacirun onun söylediklerini ve ileri sürdüğü mazereti kabul etti. Ali ve ez-Zübeyr şöyle dedi: "Kızgın değiliz. Ancak meşveretten geri bırakıldık.⁹³ Yoksa biz de Ebû Bekr'in bu makama Resulullah'tan (s.a.v.) sonra en layık kimse olduğu görüşündeyiz. Zira (hicret esnasında) Hira mağarasındaki *'ikinin ikincisi'*⁹⁴ odur. Biz onun şerefli makamını ve büyüklüğünü biliyoruz. Resulullah (s.a.v.) henüz hayattayken cemaate namaz kıldırmasını ona emir buyurmuştu."⁹⁵

3.B.1. Sened Tedkiki

1. Rivâyeti eserinde zikreden Mûsâ b. Ukbe (141/758): Ebû Muhammed el-Kuraşî el-Medenî'dir. Abdullah b. Ömer'den (73/693) semâ'ı vardır. Sehl b. Sa'd'ı (83 veya 91/702 veya 709) görmüştür. İttifakla sikadır. Meşhur megâzi otoritesidir. "Megâzi rivâyetlerini kimden yazalım/alalım?" diye sorulduğunda İmam Mâlik (179/795) "Mûsâ b. Ukbe'den. Zira o sikadır" cevabını vermiştir.⁹⁶

2. Bu rivâyette Mûsâ b. Ukbe'nin şeyhi durumundaki Sa'd b. İbrâhîm (125, 126 veya 127/742, 743 veya 744)⁹⁷: Ebû İshâk Sa'd b. İbrâhîm b. Abdirrahmân b. Avf ez-Zührî el-Medenî'dir. Medine kadılığı yapmış olan bu zat 'imam', 'hüccet' gibi ifadelerle anılmıştır. İttifakla sikadır.⁹⁸

3. Onun şeyhi İbrâhîm b. Abdirrahmân b. Avf (95 veya 96/713 veya 714): Ebû İshâk (Ebû Muhammed) ez-Zührî el-Kuraşî el-Medenî'dir. Bir önceki ravinin babasıdır. Tabiun'un büyükleri tabakasındandır. İttifakla sikadır. el-Mizzî, 75 yaşında vefat ettiği söylemiştir.⁹⁹ Buna göre doğum yılı 20/640 veya 21/641 olmalıdır. Ancak İbn Hacer buna itiraz etmiş ve bu zatın Hz. Peygamber (s.a.v.) hayat-tayken dünyaya geldiğini, dolayısıyla Sahabe'den sayılması gerektiğini söyleyenler bulunduğu dikkat çekmiştir. Yine İbn Hacer, bu zatın Hz. Peygamber'i

(Mustafâ Abdülvâhid tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1395/1976, I-IV), IV, 495-6.

⁹³ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teçhiz ve tekfin işiyle meşgul olduklarından Sakife toplantısına iştirak edememiş olmaları kast ediliyor.

⁹⁴ et-Tevbe/9, 40.

⁹⁵ İbn Kâdi Şühbe, Cemâluddîn Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Muhammed b. Ömer, *Ahâdis Münte-habe min Megâzi Mûsâ b. Ukbe* (Meşhûr Hasen Selmân takdim ve ta'likiyle, Müessesetu'r-Reyyân – Dâru İbn Hazm, Beyrut-1412/1991), s. 94-95. Krş el-Beyhakî, *el-İ'tikâd*, s. 492.

⁹⁶ İbn Ebi Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dilm*, VIII, 154-155; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIX, 115 vd.

⁹⁷ Vefat tarihi olarak 125, 126 veya 127 (742, 743 veya 744) yılları zikredilmiştir.

⁹⁸ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 418 vd.; el-Bekçeri, Alâuddîn Moğultây b. Kılıç, *İkmâlû Tehzibi'l-Kemâl* (Âdil b. Muhammed – Üsâme b. İbrâhîm tahkikiyle, el-Fârûku'l-Hadise, Kahire-1422/2001, I-XII), V, 233 vd.

⁹⁹ el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, II, 125 vd.

(s.a.v.) hatırladığının söylendiğini nakletmiştir.¹⁰⁰ el-Buhârî de bu cümleden olarak onun, "Hz. Peygamber (s.a.v.) bizim için yağmur duası yaptı" dediğini rivâyet etmiştir.¹⁰¹ es-Süyûtî el-Buhârî'nin *et-Târihu'l-Evsat* da bu zatın Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken dünyaya geldiğini söylediğini nakletmiştir.¹⁰² Ancak adı geçen eserin elimizdeki matbu nüshalarından bu bilgiyi teyit edemedik. Netice olarak bu zat 'rivâyeten' olmasa da 'rü'yeten' sahabîdir. Ancak Hz. Ebû Bekr'in hilâfete geldiği dönemde henüz çocukluk çağında olması gerekir. Dolayısıyla rivâyet mürsel/münkâtî'dir.

Ancak İbn Kesîr (774/1373) bu rivâyeti Mûsâ b. Ukbe'nin *Megâzî'*sinden naklen İbrâhîm b. Abdîrahmân b. Avf'ın, babası Abdurrahmân b. Avf'tan (32/652) rivâyeti olarak aktarmıştır ki¹⁰³, bu sened muttasıldır.

3.B.1. Metin Tedkiki

Her ne kadar bu rivâyette Hz. Ali (ve Hz. ez-Zübeyr) tarafından Hz. Ebû Bekr'e bey'at edildiği açıkça ifade edilmemiş ise de, metin, Hz. Ebû Bekr'in hilâfet makamına getirilmesini bu iki sahabînin –itiraz etmek şöyle dursun– net bir şekilde tasdik ve teyit ettiğini açıkça ifade etmektedir.

Hüküm

Rivâyetin senedi muttasıl, ravileri sikadır. Mahreç, Tabiun'un büyüklerinden İbrâhîm b. Abdîrahmân b. Avf'dır. Yukarıda da aktardığımız gibi bu zat Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatayken dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla bu haliyle bu rivâyet mürsel/münkâtî'dir. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İbn Kesîr Mûsâ b. Ukbe'nin *Megâzî'*sinden bu rivâyeti İbrâhîm b. Abdîrahmân'ın, babası Abdurrahmân b. Avf'tan (r.a.) aktarımı olarak nakletmektedir ki, bu nakil rivâyetin muttasıl olduğunun ifadesidir.

3.C. et-Taberî (310/923) Rivâyeti:

" حَدَّثَنَا عَيْنُ اللَّهِ بْنُ سَعْدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمِّي قَالَ أَخْبَرَنِي سَيْفٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ سَيِّأِهِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي تَابِتٍ قَالَ قَالَ "أَبِي تَابِتٍ قَالَ " Ali evindeyken kendisine gelip, "Ebû Bekr (mescitte) bey'at için oturdu" dediler. Bunun üzerine, bey'atta ağır davranmak istemediği için sırtında ne izâr ne de ridâ, sadece gömleği olduğu halde aceleyle çıktı. Ebû Bekr'e bey'at etti, sonra onun yanına oturdu. Ardından (dış) elbisesini getirmesi için birini gönderdi. Elbisesi getirilince giyindi ve bulunduğu yerde oturmaya devam etti."¹⁰⁴

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 363 vd.

¹⁰¹ el-Buhârî, *et-Târihu'l-Evsat* (Muhammed b. İbrâhîm el-Lüheydân tahkikiyle, Dâru's-Sumey'î, Riyad-1418/1998, I-II), I, 345.

¹⁰² es-Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *Cem'u'l-Cevâmi' el-Ma'rûf bi'l-Câmi'i'l-Kebîr* (Mecma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Kahire-1426/2005, I-XXV), XVIII, 788.

¹⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Abdullah b. Abdilmusin et-Türki tahkikiyle, Dâru Hecer, Cîze-1417/1997, I-XXI),

¹⁰⁴ et-Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, III, 207.

3.C.1. Sened Tetkiki:

1. Bu rivâyette et-Taberî'nin şeyhi olan Ubeydullah b. Sa'd (260/873): Isfehan kadılığı yapmış olan Ebu'l-Fadl ez-Zührî el-Bağdâdî'dir. Sikadır.¹⁰⁵

2. Onun şeyhi, amcası: Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî'dir (208/823). Sikadır.¹⁰⁶

3. Onun şeyhi Seyf: Meşhur siyer müellifi Seyf b. Ömer ed-Dabbî'dir (170/786'dan sonra). ez-Zehebî'nin "(Durumu) el-Vâkîdî gibidir. (...) Ahbârî'dir, arıfdir" dediği bu zat hakkında ağır cerhler mevcuttur. Ezcümle Yahyâ b. Ma'in 'Zayıftır' ve '1 kuruş ondan hayırlıdır', Ebû Hâtim (277/890) ve ed-Dârekutnî (385/995) 'Metruktur' ve 'Hadis uydururdu', Ebû Dâvud (275/889) 'Bir şey değildir', İbn Hibbân (354/965) 'Zındıklıkla itham edilmiştir', el-Hâkimu'n-Nisâbüri (405/1014) 'Zındıklıkla itham edilmiştir' ve 'Hadis rivâyetinde sâkıttır' ve İbn Adıyy (365/976), 'Rivâyetlerinin hepsi münkerdir' demişlerdir.¹⁰⁷

ez-Zehebî'nin yukarıda geçen '(Durumu) el-Vâkîdî gibidir' şeklindeki ifadesi her ne kadar bu zatın da tıpkı el-Vâkîdî gibi hadiste metruk, ama tarih ve siyerde muteber olduğunu iş'ar ediyorsa da, ez-Zehebî'den bu noktada bir tasrihata rastlayamadık. Ondan sonra İbn Hacer *Tehzîbu't-Tehzîb*'de yukarıda zikrettiğimiz cerhlerin neredeyse tamamını aktarıp sükût etmişse de, *Takribu't-Tehzîb*'de konuşmuş ve "Hadiste zayıf, tarihte umdedir. İbn Hibbân bu zat hakkında ağır konuşmuştur..."¹⁰⁸ demiştir ki, bu ifadeler, ez-Zehebî'nin değindiğimiz tesbitinin teyidi olarak anlaşılabilir.

4. Onun şeyhi Abdülazîz b. Siyâh¹⁰⁹: el-Esedî el-Kûfîdir. 'Şi'a'nın ileri gelenlerinden' olduğu ifade edilmekle birlikte, sika olduğu vurgulanmış, Ebû Dâvud dışında *Kütüb-i Sitte* musannıfları tarafından hadisi tahric edilmiştir.¹¹⁰ Taz'if edilmesine dair herhangi bir kayda rastlayamadık.

5. Onun şeyhi Habîb b. Ebî Sâbit (119/737): Ebû Yahyâ el-Esedî el-Kûfî'dir. Sikadır.¹¹¹ Şu kadar ki, rivâyetlerinde tedlis yaptığı söylenmiştir.¹¹²

Orijinal metin *وَأَرَمَ مَجْلِسَهُ، وَأَرَمَ فَتَاهُ فَتَجَلَّاهُ، وَإِلَى نُؤْيِهِ فَأَتَاهُ فَتَجَلَّاهُ،* cümleleriyle bitmektedir. Tercüme mana esas alınmak suretiyle yapılmıştır.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 585 vd.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 847 vd.

¹⁰⁷ ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, II, 255; A.mlf., *Târihu'l-İslâm*, XI, 162; el-Bekçeri, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, (Âdil b. Muhammed – Üsâme b. İbrâhîm tahkikiyle, el-Fârûku'l-Hadîse, Kahire-1422/2001, I-XII), VI, 194.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, s. 262.

¹⁰⁹ Bu zatın vefat tarihini tesbit edemedik. İbn Sa'd, Ebû Ca'fer el-Mansûr'un hilâfeti döneminde vefat ettiğini söylemiştir. bkz. *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, VIII, 483. el-Mansûr, 136-158/754-775 yılları arasında hilâfette kalmıştır. bkz. Bozkurt, Nahide, "Mansûr", *DİA*, XXVIII, 5-6.

¹¹⁰ bkz. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 145-146; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 200-201.

¹¹¹ bkz. el-Mizzî, *a.g.e.*, V, 358 vd.

¹¹² el-Bekçeri, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, III, 355-357.

Rivâyetin mahreci durumundaki Habîb b. Ebî Sâbit'in Hz. Ali'den semâ'ı sabit olmakla birlikte¹¹³ İbn Ömer, İbn Abbâs, Enes b. Mâlik (r.anhum) gibi genç kuşak sahabîlerden semâ'ı ve rivâyeti tasrih edilmiştir. Ancak rivâyeti kimden aldığını tasrih etmediği için bu rivâyet mürsel/münkatıdır.

3.C.2. Metin Tetkiki:

Bu metnin, yukarıda '2.A' ve '2.B' numarayla zikrettiğimiz Abdürrezzâk es-San'ânî ve İbn Ebî Dâvud rivâyetleriyle uyum içinde olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu iki rivâyette Hz. Ali'nin Kur'an'ı cem faaliyetiyle meşgul olduğu için umumî bey'atın ilk anlarında bulunamadığı, ancak netice itibariyle o süreçte bey'at ettiği anlatılmaktaydı. Sadedinde bulunduğumuz rivâyette Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekr'e bey'at edildiği haberini alır almaz dış elbisesini dahi üzerine almadan aceleyle çıkıp bey'at ettiği tasrih edilmekle, önceki iki rivâyette kapalı geçilen nokta (Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e bey'at için evinden ne zaman çıktığı) açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır. Zira normal olan Hz. Ebû Bekr'e bey'at edildiği haberinin Hz. Ali'ye aynı gün ulaşmış olmasıdır.

Bir diğer nokta: Halkın Hz. Ebû Bekr'e bey'at ettiği haberini Hz. Ali'ye kimin getirdiği bu metinde açık değildir. İbn Ebî Dâvud rivâyetinde Hz. Ebû Bekr'in Hz. Ali'ye 'haber gönderdiği'ni, Abdürrezzâk es-San'ânî rivâyetinde ise Hz. Ali'ye giden ismin Hz. Ömer olduğunun tasrih edildiğini görmüştük. '3.A' ve '3.B' numarayla zikrettiğimiz rivâyetlerde ise 'Ensardan birkaç kişi'nin Hz. Ali'ye gittiği tasrih edilmişti. Netice olarak bu rivâyetlerin bu noktada birbirini tamamladığını ve aralarında bir tearuzun bulunmadığını söyleyebiliriz. Şöyle ki: Hz. Ali'nin bey'atın ilk anlarına iştirak etmediği anlaşılınca Hz. Ömer ve Ensar'dan birkaç kişi evine giderek kendisini bey'ata davet etmiş, o da aceleyle çıkararak bey'at etmiştir.

Hüküm

Sened tetkikinde 3. sırada zikrettiğimiz Seyf b. Ömer hakkındaki cerhlerin –ez-Zehbi ve İbn Hacer'den aktardığımız ifadelerle binaen– bhusus hadis rivâyetindeki durumunu anlatmaya matuf olup, tarihî hadiselerin nakline tesiri olmadığını söylemek doğruysa, bu senedin en azından 'hasen' olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte rivâyetin mahreci durumundaki Habîb b. Ebî Sâbit'in rivâyeti kimden aldığı belli olmadığı için rivâyet mürsel/münkatıdır.

Değerlendirme

'3' numaralı ara başlık altında zikrettiğimiz bu rivâyetler, Hz. Ali ve yanında bulunanların Sakîfe toplantısının ertesi günü Mescid-i Nebî'de alınan umumî

¹¹³ Bu zatın Hz. Ali'den ve Hz. Ali'nin torunu Ali b. el-Hüseyn Zeynülâbidin dışında Ehl-i Beyt'e mensup birinden semâ'ının tasrih edildiğine rastlamadık. bkz. el-Mizzî, *a.g.e.*, V, 258 vd.; el-Bekçerî, *a.g.e.*, III, 355 vd.; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II, 806 vd.

bey'atın ilk aşamasında orada olmadığı, ancak durumdan haberdar edildiklerinde Mescid'e gidip bey'at ettikleri noktasında birbirini desteklemektedir. Hz. Ali ve onunla beraber hareket edenlerin bey'atın ilk anlarında Mescid'de bulunmamalarının sebebi konusunda bu rivâyetler suskundur. Ancak '2' numaralı ara başlık altında zikrettiğimiz rivâyetler, sebebin 'Kur'an'ı cem' faaliyeti olduğunu tasrih etmektedir. Dolayısıyla Bu iki grup rivâyet bir arada değerlendirildiğinde mesele açıklığa kavuşmuş olmaktadır.

4. Sonuç

Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e bey'atı konusunda sadece ilk sırada zikrettiğimiz rivâyet Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e ancak Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra bey'at ettiğini dile getirmektedir.¹¹⁴ Buna mukabil sonraki iki grup rivâyet, Hz. Ali'nin, biraz gecikmeli de olsa umumî bey'ata iştirak ettiği noktasında ittifak halindedir. Bunlar arasında, reddini gerektirecek derecede zayıf olan rivâyet yoktur.

Makalenin başında da ifade ettiğimiz gibi Hz. Ali'nin bey'atının Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra gerçekleştiğini anlatan el-Buhârî, İbn Hibbân ve et-Taberânî rivâyetinde (ki ez-Zührî'de birleşerek Urve vasıtasıyla Hz. Âişe'yle uzanan tariklerle nakledilmişlerdir), ez-Zührî'nin idracları mevcuttur. Bir diğer deyişle söz konusu rivâyetin metni zahiren Hz. Âişe'ye ait gibi görünse de, incelendiğinde Hz. Âişe'ye ait cümlelerle ez-Zührî'nin idraclarının iç içe geçtiği görülmektedir. Diğerleriyse, en azından çoğunluğu itibarıyla sıhhat kriterlerini taşıdığına şüphe bulunmayan rivâyetlerdir. Dolayısıyla ilk sırada zikrettiğimiz rivâyetin diğer rivâyetlerle teâruz oluşturması teknik olarak mümkün değildir.

Bu durumdan sarf-ı nazar ederek söyleyecek olursak, bu üç grup rivâyet şu şekilde telif edilebilir: Hz. Ali'nin, umumî bey'at sürecinde bey'at etmediği şeklinde bir şaya olmalıdır ki, Hz. Ali bunların önünü almak için ikinci kere Hz. Ebû Bekr'e bey'at etme ihtiyacı hissetmiştir. el-Buhârî, İbn Hibbân ve et-Taberânî tarafından aktarılan rivâyet bu bey'atı anlatmaktadır. İkinci ve üçüncü sırada zikrettiğimiz rivâyetlerse, Hz. Ali'nin –biraz gecikmeli de olsa– umumî bey'at sürecinde bey'at ettiğini tereddüde mahal bırakmayacak netlikte ifade etmektedir.

Bu rivâyetlerden kiminde Hz. Ali'nin 'Kur'an'ı cem' faaliyetiyle meşgul olduğu için bey'attan geri kaldığı tasrih edilirken, kiminde gerekçe zikredilmemektedir. Bu durumun herhangi bir şekilde bir 'çelişki' oluşturmadığı bedihîdir. Zira rivâyetlerin bir kısmında belirtilmeyen gecikme gerekçesi, diğerlerinde zikredilmektedir ki, bu durumda rivâyetlerin birbirini tamamladığını söylemek gerçeğin ifadesi olacaktır.

¹¹⁴ İlgili yerde de ifade ettiğimiz gibi, Hz. Âişe'den tek bir akış halinde nakledilen söz konusu rivâyetlerde ez-Zührî'nin idracları bulunmaktadır. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Hz. Fâtıma vefat ettikten sonra bey'at ettiği anlatımı da işbu idraclardandır. Bunları diğer rivâyetlerle uzlaştırma adına yukarıda söylediklerimiz, bu durum göz ardı edilerek yapılmıştır.

“Rivâyetler Işığında Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Bey'atı”

Özet: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Sahâbe arasında baş gösteren ilk ihtilâf hilâfete kimin geleceği noktasında baş göstermiştir. 'Sakîfe' toplantısı nda Muhacirûn adına orada bulunanlar ile Ensâr arasında ciddi tartışmalar yaşanmış, ancak sonuçta bir uzlaşma temin edilmiştir. Hz. Ali Hz. Peygamber'in teçhiz ve tekfîni ile iştigal ettiği için tabii olarak bu toplantıya iştirak edememiştir. O ertesi gün Mescid'de alınan umumî bey'atta bulunmuş mudur? Bu konudaki rivâyetleri iki grupta toplamak mümkündür: Bir grup rivâyet Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat etmeden Hz. Ebû Bekr'e bey'at etmediğini anlatırken, başka bir grup rivâyet Hz. Ali'nin biraz gecikmeli de olsa bu umumî bey'ata iştirak ettiğini ifadeye koymaktadır. Bu makede söz konusu rivâyetler sıhhat-zaaf durumları da bahse konu edilerek uzlaştırılmaya çalışılacaktır.

Atıf: Ebubekir SİFİL, “Rivâyetler Işığında Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Bey'atı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XX/2, 2022, ss. 219-243.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Hz. Ebû Bekr, bey'at, Sadâkat, Sakîfe.